

Міністерство освіти і науки України

Державна наукова установа «Інститут модернізації
змісту освіти»

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М.
Машэрава»

Гістарычны факультэт

Кіровоградський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

Київський університет імені Бориса Грінченка

**Актуальні проблеми методики навчання
історії, правознавства та суспільствознавчих
дисциплін**

Випуск 8

Харків – 2016

Яковенко Г.Г., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЕКСКУРСІЯ ЯК МОДЕЛЬ ІСТОРИЧНОЇ ЕМПАТІЇ

У статті дається характеристика туристичного маршруту «Стежка Сковороди». Пропонуються різні варіанти проведення екскурсії з використанням методичних прийомів історичної емпатії, що сприятимуть глибокому розумінню філософських ідей Г. С. Сковороди.

Екскурсія як прийом навчання належить до групи евристичних методів. Переважаючим прийомом екскурсії є емпатія, що відноситься, в свою чергу, до когнітивних методів (методів навчального пізнання) [2, с.29]. Подорожі по Сковородинівським місцям Харківського району – Стежці Сковороди та відвідання садиби у маєтку Щербиніних, де гостював філософ, є новим туристичним маршрутом. Для ознайомлення пропонуються природні туристичні об'єкти, пов'язані з життям та творчістю видатного філософа – Стежка Сковороди, криниця Сковороди, Чорне озеро та Грушева галявина. Дидактичною метою такої екскурсії є створення образу факту за допомогою історичної емпатії.

Питання історичної емпатії є одним із актуальних напрямків досліджень. Емпатія – це здатність однієї людини осягнути та зрозуміти емоції іншої, уявити себе на її місці, відчувати його емоційний стан і думки. Це є інтуїтивне розуміння психологічного настрою, вміння прийняти на себе роль іншої

людини, зрозуміти її приховані мотиви, душевні сумніви, ототожнення своїх почуттів з емоціям іншої людини і разом з тим усвідомити їх винятковість, індивідуальність. Відсутність емпатії або її низький рівень свідчать про байдужість людини, її емоційну холодність. Це невміння зрозуміти душевні переживання, співчувати їм [9].

Сучасні методисти пов'язують екскурсії із формуванням емпатичних здібностей. Наприклад, О. І. Пометун зазначає, що екскурсії, зокрема уявні, розвивають емпатичні здібності та формують особистісне ставлення до минулого [7, с. 225]. К. О. Баханов поставив прийом емпатії на перше місце серед когнітивних методів [2, с. 29]. Даний напрямок дослідження потребує свого подальшого розвитку, зокрема, у практичній площині.

Щодо другого напрямку розвідки, то вивчення життя і творчості Г. С. Сковороди за допомогою туристичної роботи, то першу спробу зробили колектив авторів під керівництвом професора

П. Ковалевського за допомогою В. Ю. Білецької, Л. М. Зайцевої, М. М. Кузьменка та д-ра Сукачова у розвідці «Слобожанщина в екскурсіях», що видана у 1928 р. [6]. У розділі «Загальний план екскурсій по Слобожанщині», де вивчається Харків як культурно-освітній центр [6, с.17]. – запропоновані дводенні екскурсії по околицях міста Харкова – у Сковородинівку, на могилу Г. С. Сковороди. Серед «культурно-історичних екскурсій» названі місцевості, що пов'язані з іменами видатних осіб та діячів [6, с.20-21], у тому числі згадано с. Пан-Іванівку Харківського округу (могила філософа Сковороди).

У м. Харкові у якості туристичних об'єктів, пов'язаних з іменем видатного філософа, можуть бути Свято-Покровський монастир, на території якого розміщувався колегіум, а також пам'ятник Г. С. Сковороді під монастирськими стінами.

Отже, екскурсія «Стежка Сковороди» доповнює вже наявні туристичні маршрути та потребує популяризації.

Мета даної статті – розкрити зміст нового краєзнавчого та літературознавчого туристичного маршруту – екскурсії «Стежка Сковороди», показати його навчально-виховні можливості за допомогою прийомів історичної емпатії.

Ім'я українського філософа, видатного мислителя Г. С. Сковороди знаходиться на чільному місці серед імен найвідоміших людей України

другої половини XVIII ст. Духовна спадщина безсмертного філософа є неоціненним національним надбанням. Його філософські та літературні твори відповідають на вічні питання, які завжди хвилювали людство: у чому сенс життя, як пізнати самого себе, як виховати гідну людину. «Зробимо світ кращий, створимо день веселіший» – закликав філософ. Екскурсія «Стежка Сковороди» (с. Бабаї Харківського району) має на меті ознайомити учнівську молодь з життям і творчістю філософа, просвітителя, поета, його християнськими та морально-етичними ідеалами.

26 серпня 1995 р. у Бабаївському лісі було відкрито меморіал «Стежка Сковороди». Його створили архітектор Н. А. Фоменко та скульптор С. І. Ястребов. Мальовнича стежка спускається до Холодної криниці, а далі – до Чорного озера та Грушевої галявини, улюблених місць Г. С. Сковороди. У найскрутніші часи нашої історії люди завжди звертались до вічних цінностей. Саме вони допомагали зберегти гідність і право називатись Людиною. Свого часу Сковорода, працюючи над своїми творами біля Холодної криниці і Чорного озера в Бабах, зазначав; «Materia deterna» («Матерія вічна»), дивлячись, як тече вода з земних надр. Змінили за багато часу свій вигляд стежки, якими ходив філософ «з припорошілими саквами». Але природа сама зберігає місця, пов'язані з іменем цієї видатної людини. Так, наприклад, на картині

Ю. Любавіна «Сковорода у Бабаях» легко пізнається пагорб на колишній вулиці Колгоспній, де зображено філософа.

У перебуванні Григорія Савича Сковороди на Слобожанщині можна виділити три періоди. Перший харківський період – (1759 – 1760), другий – (1762 – 1764), третій – (1768 – 1769). Хронологічно вони співпадають з педагогічною діяльністю у Колегіумі. Викладання в Харківському колегіумі було і покликанням, і випробуванням, конфліктом вільного духу з консерватизмом.

Останні 25 років свого життя Григорій Сковорода був мандрівним учителем, Подорожуючи по Слобожанщині в 70 – тих роках XVIII ст. Г. С. Сковорода часто гостював у свого учня по Харківському колегіуму, священика Іакова Правицького. Деякі з філософських творів були написані у Бабаях. Це – «Диалог, или разглагол о древнем мире» (1772 р). та «Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни», а також половина із 30 – ти «Байок Харківських».

У 1774 р. Григорій Сковорода завершив у маєтку Щербиніних в селі Бабаї «Байки харківські» та присвятив їх станційному доглядачеві міста Острогжеська Афанасію Панкову. Свідченням цього є лист до нього. У 1774 р. філософ писав: «Любезный друг! В седьмом десятке нынешнего века, отстав от учительской должности и уединяясь в лежащих около Харькова лесах, полях, садах, селлах,

деревнях и пчельниках, обучал я себя добродетели и поучался Библии, притом, блапристойными игрушками забавляясь, написал полтора десятка басен, не имея с тобой знаемости. А сего года, в селе Бабаях, умножил оные до половины» [1, с.16].

Іаков Правицький старанно піклувався про збирання рукописних праць Г. С. Сковороди. В одному зі своїх листів філософ писав: «У друга нашего, бабаевского иерея Иакова Правицкого, все мои творения хранятся, по мне они бы давно пропали! Я удивился, увидев у него моего «Наркисса» и «Симфонию» [1, с.16].

Отець Іаков був у дружніх стосунках із Г. Сковородою, про що свідчить тон їхнього листування, доброзичливі епітети і, нарешті, особисте визнання мислителя: «Если ты переписал мои новые сочинения, то верни ко мне оригиналы, также пришли вместе с оригиналами и тот мой диалог, который ты обыкновенно хвалишь более других, по переписке он будет прислан тебе обратно». Таким чином, І. Правицький дбав про збереження творів Г. Сковороди, був шанувальником і читачем його творів. Найбільше за всіх І. Правицькому подобався «Марк препростий» (що не зберігся до нашого часу). Г. Сковорода присвятив отцю Якову один із своїх трактатів – «Жену Лотову» в особливому листі, який повинен був стати вступом до самого твору.

Про довірливі стосунки г. Сковороди та І. Правицького

свідчить той факт, що твір «Жена Лотова» був присвячений критиці Священого писання і містить у собі ряд положень, які не відповідають суворо-ортодоксальному напрямку релігійної думки. І в інших листах Г. Сковорода викладав другові Правицькому свої особисті погляди і переконання. Григорій Савич листувався не тільки з І. Правицьким, а також з іншими священиками. Цей гурт мав дружнє листування із учнем мислителя М. Ковалинським, у якого і знайшов свій останній притулок великий український філософ.

Г. С. Сковорода завжди у своїх листах до І. Правицького передавав щирі вітання спільним знайомим – священикам сусідніх сіл – «Отцу Василию, отцу Євстафию, отцу Гусятю от меня лобзание искреннее». В одному з листів до отця Іакова Сковорода в 1786 р. написав: «Цілуйте також де духовну мати мою, ігуменію Марфу. Писати полінився до неї». Марфа Авксентієва була служницею Хорошівського Вознесенського монастиря в п'ятнадцяти верстах від Харкова.

Філософ присвячував свої праці приятелям. І, зрозуміло, що той, хто одержував один твір, хотів отримати і списувати для себе інші. З одного боку, він пробуджував критичну думку у сучасників, з іншого – наполегливо проводив у суспільство морально-етичні ідеали.

У даній статті подано лише короткі тези змісту екскурсійного маршруту, до якого є спеціальна методична розробка, підготовлена у

відділі культури і туризму Харківської районної державної адміністрації. Маршрут містить такі зупинки та екскурсійні об'єкти:

1. Історико-краєзнавчий музей сел. Бабаї.
2. Бюст і стела «Стежка Сковороди».
3. Криниця Сковороди.
4. Чорне озеро та Грушева галявина.

Послідовність викладу тексту екскурсії може бути змінена у відповідності до маршруту, який може починатися у різних місцях. За зручностію пересування та мотивації поїздки (освітня чи оздоровча) можна обрати один чи декілька будь-яких окремих пунктів. Екскурсійні об'єкти – Грушева галявина, Чорне озеро або Сковородинівська криниця стануть у нагоді як маршрути вихідного дня для відпочинку на природі.

Життєвий шлях та творчість філософа вивчається на уроках української літератури, історії України та філософії за концентричним принципом. При вивченні теми «Культура України у другій половині XVIII ст.» у 8 класі учні знайомляться з біографією та основними положеннями філософії Г. С. Сковороди. Початкове знайомство продовжується у 9 та 10 класі. У програмі з української літератури для 9 класу загальноосвітніх шкіл вивчається зміст творів «Бджола та Шершень», «Всякому місту – звичай і права» (вивчається напам'ять), «De libertate» (із «Саду Божественних пісень»), а також зі збірка «Байки Харківські» та основні ідеї деяких

філософських трактатів. Поглиблення знань про видатного філософа та його творчість відбувається в 10 класі на уроках філософії та курсу «Людина і світ».

Отже, міжпредметні зв'язки з українською літературою, філософією, курсом «Людина і світ» дозволяють глибоке вивчення («занурення») у духовний світ філософа.

Структурними компонентами екскурсії як моделі історичної емпатії є персоніфікація, драматизація, інтерв'ю, стилізація. За О. І. Пометун, ці прийоми допомагають провести історичні реконструкції на основі джерел [7, с. 116]. Прийом попереднього ознайомлення передбачає актуалізацію наявних знань школярів про життя та творчість Г. С. Сковороди. Прийоми персоніфікації та драматизації (озвучення листа Афанасію Панкову, читання будь-якої байки за ролями), стилізації (придумати байку на морально-етичну тему), історичного інтерв'ю «Я запитав у філософа», а також використання інтеграційного та аксіологічного підходів дозволять відтворити яскравий образ волелюбної талановитої людини. Акцент на особистих якостях філософа дозволить краще зрозуміти мотиви його дій та внутрішній світ. Історична реконструкція потребує також почергового використання методичних прийомів руху, довідки, картинного опису, цитування, пояснення, розмірковування.

Проведення екскурсії «Стежка Сковороди» буде незабутньою подією, якщо співпаде у часі із проведенням фестивалю «Сад пісень Сковороди».

Джерела та література

1. Бабаї: Зб. архівних документів і матеріалів / Головний ред. Б. К. Мигаль; упоряд.: Л. О. Михасенко та ін.; – Х.: Фоліо, 1993. – 62 с. – (Краю мій, Слобожанщина)
2. Баханов К. О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі: Дидактичний словник-довідник /Костянтин Олексійович Баханов. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 108 с.
3. Вяземский Е. Е., Стрелова О. Ю. Теория и методика преподавания истории / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 384 с.
4. Внутрипредметные и междисциплинарные связи в обучении истории / Под ред. А. Г. Колоскова. – М.: Просвещение, 1990. – 112 с.
5. Єфімова В. О. Історія: Методичні рекомендації щодо проведення навчальної практики / В.О. Єфімова. – Х.: Вид. група «Основа», 2004. – 144 с.
6. Слобожанщина в екскурсіях. Пророблено в окремій комісії при етнологічній краєзнавчій секції Х.Н.Д.К. історії укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія проф. П. Ковалевським за допомогою В. Ю. Білецької, Л. М. Зайцевої, М. М. Кузьменка та д-ра Сукачова. – Видано Харк. екскурсійною секцією Окрметодкому. Х., 1928. – 24 с.

7. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.

8. Навчальні програми для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (рівень стандарту, академічний рівень Режим доступу:

[http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/ukr-lit-5-9-klasi\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/ukr-lit-5-9-klasi(1).pdf)

9. Емпатія - це Розвиток емпатії Режим доступу: // <http://stylezhinki.ru/osobistist/8235-empatija-ce-rozvitok-empatii.html>

Т.Л. Гінетова,
завідуюча сектором відділу
організації проведення масових
заходів Інституту
інноваційних технологій і змісту
освіти Міністерства освіти і науки
України

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗМАГАННЯ З ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Нове тисячоліття ставить перед українським суспільством, яке переживає період становлення, ряд актуальних проблем: техногенних, політичних, економічних, моральних та духовних. Розв'язати ці проблеми можливо шляхом впровадження високих технологій у виробництво, економіку і політику, в соціальну сферу, в галузі культури та освіти. Чільне місце у цьому процесі належить науковим знанням, як основі всіх досягнень, та формуванню ще зі шкільної лави творчої особистості, яка критично мислить, формує самостійні судження, вміє доцільно використовувати набуті знання на практиці. І, найголовніше, в сьогоденні молода людина повинна заздалегідь усвідомлювати, для

чого вона набуває знання та навички, і якими вона, можливо буде оперувати у житті.

Біля витоків розвитку інтелектуальних здібностей дитини стоять, як правило, дорослі (батьки, а іноді інші старші люди). Вагоме місце у цьому процесі посідають вчителі. Творчий, висококваліфікований педагог не дозволить собі бути байдужим до учнів, які виявили підвищений інтерес до предмета, який він викладає. Щоб не загубити талант, вчитель повинен забути про спокій. В. Моляко зазначає, що «творча особистість рідко приносить спокій, рівновагу в той колектив, де працює. Така людина часто сперечається, відстоює свою точку зору, не визнає ніяких авторитетів, не погоджується із